

Taal en cultuur, wat zeg je waar tegen wie?

Het gebruik van taal in interacties

MARGREET VERBOOG

17 februari 2020

Samenvatting

Het **gebruik van taal** in interacties is waar het in de communicatie om draait. Wat zeg je bij welke gelegenheid tegen wie en met welke woorden? Ook de intonatie kan een rol spelen: je kunt 'hoezo?' als reactie op een vraag op velerlei manieren uitspreken, van vriendelijk tot achterdochtig. In de lessen NT2 blijft taalgebruik volgens Margreet Verboog vaak onderbelicht. Ze betoogt dat deze aspecten van taal vanaf de eerste les een rol zouden moeten spelen. Zeker nu in de nieuwe inburgeringswet het praktijkleren centraal komt te staan, iedereen gaat inburgeren via een combinatie van stage, werk, of opleiding, is het gebruik van taal nog essentiëler geworden bij het leren van de taal, aldus Verboog.

Trefwoorden

Spreekvaardigheid Gespreksvaardigheid Luistervaardigheid Inburgering Interculturele communicatie

Op een inburgeringsevent van de Gemeente Amsterdam (13 december 2019) sprak [Mark Dingemans](#), een taalwetenschapper, over de tijd dat hij verbleef in een dorp in de bergen van Ghana, om [Siwu](#), een kleine Ghanese taal, te leren. Hij vertelde over de problemen die hij ondervond en speciaal welke fouten je kunt maken in het gebruik van taal. Zo hoorde hij een groet, die hij ging

imiteren. Pas veel later kwam hij er achter dat dit een standaard uitnodiging was aan voorbijgangers om te komen eten. Hij had de 'groet' het eerst gehoord toen hij door het dorp liep omstreeks etenstijd.

Dit aspect van taal, het **gebruik van taal** in interacties, is waar het in de communicatie om draait. Wat zeg je bij welke gelegenheid tegen wie en met welke woorden? Ook de intonatie kan een rol spelen: je kunt 'hoezo?' als reactie op een vraag op velerlei manieren uitspreken, van vriendelijk tot achterdochtig.

Zelfs nee en ja betekenen niet altijd wat je denkt. Zo vertelde een Kroatische cursist dat ze in Nederland nooit een koekje of bonbon krijgt, want ze heeft geleerd dat je eerst tweemaal 'nee dank u' zegt, voor je iets mag accepteren. En in Nederland krijg je dan niets meer, er wordt maar eenmaal iets aangeboden.

Het gebruiken van taal

Mijn ervaring is dat we ons in de lessen voornamelijk bezig houden met de **taalvorm**: uitspraak en grammatica, en de **inhoud**: woordenschat. Het **taalgebruik** wordt onderbelicht. De taalleerder moet uit (luister)teksten zelf opmaken hoe de mensen elkaar aanspreken. Velen zullen echter behoefte hebben aan uitleg en oefening. Misschien zijn er ook mensen die dit beschouwen als een kers op de taart, iets dat pas later komt, maar dat is een misverstand, het moet vanaf de eerste les een rol spelen.

Taalfunctie, de taalkundige term voor taalgebruik, of **taalgedrag** duidt de regels voor het gebruik van taal in interactie aan. Deze regels hebben betrekking op bijvoorbeeld het beurt nemen in een gesprek en het gebruik van communicatieve functies zoals vragen, mededelen, groeten en uitnodigen. Ook aanspreekvormen zoals **u** en **je/jij**, beleefdheidsvormen bij groeten of bedanken en de verschillende registers die we gebruiken horen hierbij. Iedereen gebruikt verschillende registers, vaak onbewust, in verschillende situaties. Denk aan spreken met bekenden tegenover spreken met een onbekende, een formele tegenover een informele situatie, een gesprek voeren tegenover een lezing houden. Veelgenoemd zijn ook de non-verbale conventies, oogcontact, afstand tussen de sprekers, en de grote verschillen tussen verschillende culturen daarin. Het neerslaan van de ogen wordt door Nederlanders geïnterpreteerd als niet recht door zee, niet oprecht, terwijl het bijvoorbeeld in Suriname en Marokko als respect tonen wordt gezien.

Taalfunctie, de taalkundige term voor taalgebruik, of **taalgedrag** duidt de regels voor het gebruik van taal in interactie aan.

Om in een andere taal beleefdheid uit te drukken is lastig. In de meeste talen worden dan langere zinnen gebruikt: *Zou u misschien het raam even dicht kunnen doen?* Met een vragende intonatie. Deze vorm is heel wat moeilijker dan *Doe het raam dicht!* en bij een beperkte taalvaardigheid is dat lastig. Iemand die niet de juiste vorm gebruikt, of niet de goede intonatie, wordt daarop afgerekend. Het wordt gezien als gedragsprobleem, niet als taalprobleem. Voor het functioneren van een anderstalige is het heel belangrijk om te oefenen hoe je beleefde vormen gebruikt. Het zou goed zijn hier in de lessen NT2 veel aandacht aan te besteden.

Passend taalgebruik luistert nauw, de kennis ervan is essentieel. Iemand die zich niet houdt aan de conventies, wordt snel gezien als vreemd of minstens onbeleefd. De **sociale relatie** tussen de sprekers en de situatie is belangrijk.

In een radio-interview begint de journalist soms met de woorden: 'Wij tutoyeren elkaar, want we kennen elkaar al' of 'We hebben afgesproken elkaar te tutoyeren'. Daarmee wordt aangegeven dat ze afwijken van de normale regel om u te zeggen in die formele situatie.

Zelfs binnen Nederland zijn de verschillen groot, bijvoorbeeld tussen de grote steden en de rest van het land, waar de omgangstoon veel formeler is tegen onbekenden dan in de steden. Dat maakt het verwarrend voor mensen die Nederlands moeten leren.

Het is in het NT2-onderwijs normaal om de docent met jij + voornaam aan te spreken, en u wordt nauwelijks geoefend. Toch is bij de examens beleefdheid uitdrukken punten waard, terecht, want dat moeten de leerders beheersen. Het zou geoefend kunnen worden door een u-dag in te stellen, waarop iedereen u zegt tegen elkaar, of door een gast uit te nodigen, tegen wie men u moet zeggen. Ook rollenspelen in formele situaties zijn hiervoor zinvol.

Cultuurverschillen

Passend taalgebruik gaat ook over wat je wel en niet kunt zeggen, hoe je iemand die je niet kent aanspreekt in bepaalde situaties. Dat moet expliciet verteld worden, anders is dat niet duidelijk. Het lijkt voor de anderstalige net of je in Nederland alles kunt zeggen tegen iedereen, maar dat is niet zo.

Een cursist zei tegen zijn docent: 'Ik kan vanmiddag niet in de les zijn, ik moet naar de dokter, want ik heb syfilis.'

Dat kan uiteraard niet. Ook taalhandelingen als begroeten, afscheid nemen, een gesprek beginnen, bedanken en dergelijke moeten uitgelegd en geoefend worden.

Een anderstalige stagiair begon al snel zijn collega's te zoenen bij de begroeting, die daar helemaal niet op zaten te wachten. Tegelijkertijd schreef hij hen mails met mevrouw en u.

Een andere cultuur is ondoorzichtig, vooral als de culturen ver uit elkaar liggen.

Als cursisten duidelijke missers maken, is het noodzakelijk ze apart te vertellen dat hun taalgedrag niet gebruikelijk of zelfs beledigend kan zijn (Iemand mag die mening hebben, hem uitspreken niet altijd):

Een cursist uit Afghanistan riep naar aanleiding van een les: 'Homoseksuelen zijn erger dan beesten, die doen dat niet' (nog even afgezien van dat het niet waar is, een andere cursist zei dan ook meteen: 'Wel waar, vogels'). Deze jongeman, die in zijn land dit soort uitspraken ongetwijfeld vaak hoorde, moest weten dat dit in Nederland absoluut niet geaccepteerd wordt.

Een van de redenen dat mensen met een Nederlandse partner het zoveel beter doen bij het leren van de taal, is dat zij voortdurend aan taal en cultuur worden blootgesteld. Nu we als doel voor onze cursisten hebben dat ze zo snel mogelijk beginnen met werk of studie, is het erg belangrijk dat ze weten wat je wel en niet kunt zeggen tegen iemand in werksituaties. De woordkeus, zinsbouw en intonatie spelen allemaal een rol. Zelfs de uitspraak van klanken: als je de /uu/ niet goed kunt uitspreken maak je een onbeleefde indruk. Kennis van de wereld en interpretatie zijn heel belangrijk, we laten veel weg bij het spreken.

Oefenen in de praktijk

Wat kun je doen in de les, zodat onze cursisten geen sociale missers maken? Oefenen met kleine gesprekjes die buiten school, in de praktijk, gebruikt kunnen worden. Deze gesprekjes kunnen ook heel goed met de smartphone opgenomen worden en bij de uitvoering afgespeeld.

Dat begint met luisteren. Onderaan dit stuk vind je een voorbeeld van een formulier (**Werkblad 1**) om in te vullen wat je hoort als mensen elkaar bedanken. Maar het kan makkelijk ook gebruikt worden voor andere taalhandelingen, zoals groeten, afscheid nemen, excuseren, een compliment maken, enzovoorts. Te denken valt ook aan luister/observatieopdrachten op de werkvloer. Zegt iedereen u tegen het afdelingshoofd of de manager? Wat valt je op? Wat is anders dan je gewend bent?

Werkwijze: eerst klassikaal de woorden voor bedanken en reageren op een bedankje (*geen dank, graag gedaan, niets te danken, oké*) verzamelen in een woordweb, daarna oefenen met kleine gesprekjes waarbij cursisten elkaar bedanken en daarop reageren. Dit kan bijvoorbeeld met door de ruimte lopen of binnenkring/buitenkring.

Ook het begin van een gesprek kunnen we oefenen in de groep, en daarna buiten de school in praktijk brengen. Dit kan apart, of als onderdeel van een andere praktijkopdracht.

Werkwijze: we beginnen weer met het woordweb, met zinnen om een gesprek te beginnen. Als het er niet bij genoemd wordt, kun je zelf de zin: 'Mag ik u iets vragen, het is voor mijn taalschool' erbij zetten. Daarna gaan we spelen dat we de weg vragen, in tweetallen, om beurten de vraag stellen. Een paar tweetallen mogen het voor de groep naspelen, en de anderen geven feedback op het begin van het gesprek. Hiervan maken we een buitenschoolse opdracht, zie hieronder **Werkblad 2**.

Het gebruik van **u** en **je** is niet onmiddellijk duidelijk voor een anderstalige. Sommige talen hebben geen twee vormen, die drukken beleefdheid op een andere manier uit. In het Engels doet men dit door achter een zin 'Sir' of 'Madam' te zeggen. Maar zelfs als talen wel een beleefdheidsvorm voor de tweede persoon hebben, dan wordt dat vaak nog niet op dezelfde manier gebruikt als in het Nederlands.

Heel belangrijk is het beleefd vragen stellen, met de goede vraagintonatie, en het gebruiken van u. Bij dat woord komt nog een uitspraakprobleem: de /uu/ is in de meeste talen niet bekend, en het kleine mondje dat je erbij moet maken, vinden veel leerders nogal gek. Thuis oefenen voor de spiegel is een goed idee.

Werkwijze: we bedenken met elkaar formele en informele situaties, die we op het bord onder die twee kopjes opschrijven. Daarna kiezen we er een paar uit, die door tweetallen geoefend gaan worden. De opdracht is **u** of **jij** goed gebruiken. Na het oefenen mogen een paar tweetallen het voor de groep naspelen, ze krijgen feedback op het aspect formeel of informeel. Bij gevorderden kan formeel groeten erbij betrokken worden. Dit kan als vooroefening voor een buitenschoolse opdracht dienen.

De nieuwe inburgering

Nu in de nieuwe inburgeringswet het praktijkleren centraal komt te staan, iedereen gaat inburgeren via een combinatie van stage, werk, of opleiding, is het gebruik van taal nog essentiëler geworden bij het leren van de taal. Een fout tegen de conventies wordt door de anderen taalgebruikers opgevat als gebrek aan manieren of aan interesse, en dat kan problemen geven op de werkvloer.

Zowel kennis als vaardigheden moeten geoefend worden, eerst in de les, daarna in de praktijk van stage of werk. Waar kun je over praten in de pauze? Kun je vragen naar iemands leeftijd en wat iemand verdient? Dit verdient aandacht, omdat het in ieder land anders is.

Download hier [Werkblad 1](#) en [Werkblad 2](#).

Leeswijzer

Een handig boek voor docenten NT2 is: Nuwenhoud, A. (2018). [Interculturele communicatie in de NT2-les](#). Bussum: Coutinho. Meer achtergrond en informatie in: Gerritsen, M. & Claes, M.T. (2017). [Culturele waarden en communicatie in internationaal perspectief](#). Bussum: Coutinho.

In de serie **NT2-Cahiers** zijn er een paar specifiek geschikt voor oefening met taalgebruik: [Buitenschools leren](#), [Uitspraak en spelling](#) en voor wie meer wil weten over taalgebruik: [Taalkit voor docenten](#) (Verboog, M., Boom, 2017-2019).

In voorbereiding is Gunawan, D., Gunawan, I. & Verboog, M. (2020). **Praktijkboek NT2, handleiding taal en inburgering**. Amsterdam: Boom. Hierin wordt uitgebreid ingegaan op culturele verschillen, maar ook op taalgebruik.

Boom © 2009-2020 Uitgeverij Boom Amsterdam

De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd:

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.